TSUE

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№2

ISSN: 2992-8982

https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

2025

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 1427 sahifa.
E'lon qilishga 2025-yil 7-fevralda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Viktorovna, Candidate of Economic Sciences (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
G‘afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o‘qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

"Yashil universitet" tamoyillari: mazmun-mohiyati va ahamiyati 20
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna

"Yashil universitet" tamoyili asosida barqaror rivojlanish rejasi va institutsional chora-tadbirlar amaliyoti 26
Sindarov Sherzod Egamberdiyevich

O'zbekistonda davlat mulkini xususiylashtirishning yangi bosqichiga o'tmoqda 31
Shadmanov Erkin Sherkulovich

The Impact of Technological Advancements on SME Growth: Trends and Case Studies in Uzbekistan 35
Tojiyev Abror, Raxmonaliyev Abbos

Оценки эффективности деятельности малого бизнеса 45
Ортиков Улугбек Акромбек угли

Yashil iqtisodiyotda cheklangan resurslarning cheksiz imkoniyatlari 51
Saidov Muhammadali Hakimovich, Esanbekov Diyorbek Mirzabek o'g'li

O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida tijroat banklarining o'rni 57
Xakimova Feruza Nazarovna

Biznesning ijtimoiy ma'suliyati konsepsiyasining rivojlanish bosqichlari 62
M.O. Kasimova

Korporativ boshqaruvda risklarni boshqarish va risk darajasini pasaytirish yo'llari 68
Mallayev Salohiddin Saidkamolovich

Взаимосвязь стратегии управления персоналом и бизнес стратегии организации 74
Давлетов Ислом Халикович, Бикмаев Тимур Рафаелевич

Iqtisodiyotning barqaror va izchil rivojlanishida ishlab chiqarishni mahalliylashtirishning o'rni 78
Sobitova Ra'no Solidjonovna

Statistik kuzatuvlarni samarali tashkil qilishda raqamli texnologiyalardan keng foydalanishdagi mavjud muammolar 82
Istoraxon Abdusalomova Ilhom qizi

Xizmat ko'rsatish korxonalarida risklarni diversifikatsiya tahlili 87
Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li

Korxonalarda raqamli marketing: nazariy asoslar va amaliy imkoniyatlar 94
Amonov Mirzohid Tuymuratovich

Enhancing post-quantum security through hybrid cryptographic systems integrating quantum key distribution 98
Shuxrat Toirov Abduganiyevich, Saidakhmedov Eldor Islomovich, Akbarov X.U

Raqamli iqtisodiyotda elektron tijorat bozorining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati bo'yicha adabiyotlar tahlili 110
Sodiqov Abdulhafiz

Mulkiy soliqlar ma'muriyatchiligi va ulardan soliq xavfsizligini ta'minlashda foydalanish 118
Aliyarov Olim Abdug'aparovich

Mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va yig'imlarning o'rni va ahamiyati 125
Bauyetdinov M.J., Eshbanbetov E.M.

Yuk avtomobillari transport xizmatlarining samaradorligini aniqlash ko'rsatkichlari 130
Mirzayev Qulmamat Jonuzoqovich, Ishonkulova Feruza Asatovna

Arima modellari yordamida jismoniy shaxslarning xorijiy pul o'tkazmalari ko'satkichini prognozlashtirish (surxondaryo viloyatida) 135
Davranov Odil Jumanazarovich

Kambag'allikni baholash: AQSH misolida FPL 146
Durdona Davletova

Ta'lim xizmatlari sifatini oshirishning nazariy-ilmiy asoslari 151
Axmedova Barno Abdiyevna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Tijorat banklarining depozit jalb qilishdagi oʻziga xos xususiyatlari 155
Farxod Rustamovich Bobobekov

Трансформация потребительской этики и поведения в условиях перехода узбекистана к зеленой экономике 161
Хусаинов Равшан Рахимович, Кариева Латофат Саидакрамовна

Qurilish materiallari sanoati korxonalarining samarali innovatsion rivojlanishini ta’minlash yoʻnalishlari 168
Fayzullayev Jonibek Mambetsaliy oʻgʻli

Comparative analysis between the fundamental and technical analysis of stocks 175
Toʻqmirzayev Kamol Moʻmin ugli

Тенденции устойчивого развития автотранспортных предприятий в формировании цифровой экономики 182
Юсупходжаева Г.Б

Влияние маркетинга на качество продукции – стратегии успешных брендов и использование отзывов клиентов 187
Маматкулова Шоира Джалоловна

Ma’suliyati cheklangan jamiyatlarning fond bozoriga kirish imkoniyatlari: statistika, tahlil va prognozlar 192
Butayev Javlonbek Inatillo oʻgʻli

Oʻzbekistoning eksport salohiyatini mustahkamlash zamonaviy tendensiyalari 197
Bozorov Akmal Amonovich

Mintaqa salohiyatini oshirishda innovatsiyalar va investitsiyalarni ragʻbatlantirishda klaster yondashuvining oʻrni 203
Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna

Инновационная деятельность металлургических предприятий в изменяющейся среде 207
Каримов Маъруф Ихтиёрович

Значение лизинговых услуг в финансировании основного капитала предприятий 212
Латипова Шахноза Махмудовна

Iqtisodiyotning jadal rivojlanishini innovatsion faoliyat asosida shakllantirish yoʻllari 217
Nosir Maxmudov

Davlat xaridlarida moliyaviy nazoratni amalga oshirish muammolari 224
Abdugʻaniyev Bekjon Habibulla oʻgʻli

Qishloq xoʻjaligi korxonalarida kapital qoʻyilmalar hisobini takomilashtirish 229
Baxriyev Muxiddin Sheraliyevich

Main directions of increasing the investment attractiveness of the economy of the Republic of Uzbekistan 240
Kengesov Diyorbek Umidovich, Nurniyazova Dilnoza Arzubay qizi, Xalmuratova Dilnaz Suleyman qizi, Bekjanova Gozzal Janabaevna

Исследование оказания торгового обслуживания сельского населения 245
Мусаева Шоира Азимовна, Усманова Дильфуза Ильхомовна

Развитие логистики спортивных мероприятий на основе международной практики 252
Исмагулова Гульмира Нуралиевна

Tijorat banklari depozit xizmatlari amaliyotini takomillashtirish 257
Melikov Otabek Maxmadaminovich

Tijorat koʻchmas mulki qiymatini baholash xususiyatlari va unga ta’sir etuvchi omillar 263
Xomitov K.Z.

Improvement of accounting of authorized capital at joint-stock companies 269
Ortikov Ergashjon Yakubboevich, Xusinov Ibragim Ismailovich

Raqamli valyutaning xalqaro savdodagi roli: imkoniyatlar va muammolar 274
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, Toʻqmirzayev Kamol Moʻmin oʻgʻli

Yashil iqtisodiyot: nazariy jihatlari va ahamiyati 279
Maksumova Dildora Alisherovna

Oʻzbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlanish asoslari 283
Maxmudova Feruzabonu Odiljon qizi, Lutfiy Farangiz Sharidin qizi

Oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishning nazariy asoslari 288
Tursunova Dilnavoz davron qizi

Национальная оценка рисков отмывание преступных доходов ... 294
Хомидов Шухрат Гафуржонович
Inflyatsion targetlash rejimiga asoslangan monetar siyosatning makroiqtisodiy ahamiyati ... 301
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich
Tijorat banklarining kredit mablag‘laridan samarali foydalanish yo‘llari ... 308
Ulugbek Nizamov
Soliq bazasini aniqlash metodologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari va tamoyillari ... 312
Xalikchayeva Sadokat Ilxomjonovna
"Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ularning iqtisodiy samaradorligi" ... 316
Shamshetova Gulraushan Sarsenovna
Повышение популярности банковских услуг посредством цифровых инноваций: стратегии интеграции технологий с ориентацией на клиента ... 318
Рузиева Олима Шухратовна, Рузиев Шухрат Нармурадович
Tovar-moddiy resurslar harakatini samarali ta’minlashda xorijiy tajribalar ... 322
Sherzod Xolmurodovich Pardayev
Pul-kredit siyosatida “big data” texnologiyalari: o‘zbekistonda to‘lov ma’lumotlari, qidiruv so‘rovlari va matn tahlilidan foydalanish istiqbollari ... 327
Mamatxo‘jayev Otabek Farxodjon o‘g‘li
O‘zbekiston iqtisodiyotida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash ... 332
Abdusamatov Mamaysup Qulmonovich, Jovliyev Ramazon Fazriddin o‘g‘li
O‘zbekiston respublikasida innovatsion faol korxonalar faoliyatini statistik usullarda baholash masalalari ... 338
Matsapayev Akmal Qalandarovich
Tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishda chet el tajribasi ... 343
A.I. Akbarov
Mamlakatda kichik biznes subyektlari va eksport sohasida samarali rivojlanish yo‘nalishlari ... 347
M.A.Ibrohimov
Neighborhood system of activity economic the basics improvement ... 351
Alikulov Ravshan Shodiyor o‘g‘li
Tijorat banklari evolyutsiyasi va kapitallashuv darajasini oshirishning iqtisodiy asoslari ... 356
Mamadjonov Shukurillo Ibrohimjon o‘g‘li
O‘zbekistonda tijorat banklarning anderrayting jarayonlarini takomillashtirishni innovatsion usullari ... 360
Bobojonov Xursand Qadamovich
O‘zbekiston respublikasida pensiya jamg‘armasi faoliyatini takomillashtirish ... 374
Inoyatova Maqsuda Palvonnazirovna
“Yashil iqtisodiyot” iqtisodiyotning barqaror rivojlanish asosi sifatida ... 379
Jiemuratov Temirbay Polatbaevich, Muratbaev Bayram Bazarbay ulı
Aholining daromadlarini soliqqa tortish asosida tengsizlikni kamaytirish yo‘llari ... 384
Vosiqov Ulug‘bek Alisherovich
Soliq to‘lovchilarga ko‘rsatiladigan raqamli xizmatlarni ko‘paytirish orqali soliq bazasini kengaytirish ... 389
Usmonov Ulug‘bek Jaxongir o‘g‘li
Совершенствование механизмов стимулирования инновационного развития промышленности: международный опыт и перспективы для узбекистана ... 394
Ўролова Севара Бехзод кизи
Стратегия перехода к зеленой экономике Республики Узбекистан ... 399
Маматова Фатима Абдусаломовна
Ensuring financial stability of companies international practice experience ... 405
Abdullayeva Madinabonu Khasanboyevna
Yashil iqtisodiyotda investitsiya samaradorligini oshirish: barqaror o‘sish strategiyasi va imkoniyatlari ... 409
F.U.Umarov
Mamlakatimizda sug‘urta xizmatlarining roli va ahamiyati ... 414
Ko‘charov Murod Baxtiyorovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Проблемы и перспективы развития частного образования ... 419
Мухаммедов Мурод Мухаммедович, Мардонов Баҳодир Бахронович

Mahalla tizimida sohaviy islohatlarni amalga oshirish zarurati ... 425
Karjavova Xurshida Abdumalikovna

Iqtisodiyotni barqarorligini ta’minlashda jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tartibini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari ... 429
Bobomurotova Manzura Panji qizi

Bank chakana xizmatlari amaliyotini rivojlantirishda xorij tajribasi ... 434
Saipnazarova Mohinur Utkir qizi

Oziq-ovqat sanoati rivojlanishining xorij tajribalari va ulardan foydalanish imkoniyatlari ... 437
Ergashev R.X., Xo‘jamov J. T.

Mintaqada sog‘liqni saqlash xizmatlar bozori mexanizmlarini takomillashtirish ... 442
Davron Kesimov

Keytering xizmatlari turlari va uning inson omili bilan bog‘likligi sifatida ... 446
Nasiba Ergasheva

Meva-sabzavotchilik mahsulotlari kooperasiyasini rivojlantirish masalalari ... 451
Ergashev R.X.

O‘zbekistonda xizmatlar sektorini rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirish: empirik tahlil (2000-2024) ... 456
S. Alikulov, M.Alikulova

Avtotransport vositalaridan foydalanishning xorij tajribasi ... 476
Norqobilov Jaxongir

Efficient use of resources in the production process using the example of cotton and textile clusters ... 485
Khalikov Talibjon Luptullaevich

REPO bitimi va uning turlari hamda uning moliya bozorida barqarorlikni ta’minlashdagi ahamiyati ... 490
Ibrohimov Yorqinjon To‘lqin o‘g‘li

Digital development of dividend policy in corporate structures in the republic of uzbekistan ... 498
Shermukhamedov Akmal Komiljonovich

Tijorat banklari passivlarini tahlil qilishning metodik obzori ... 503
Ziyodullayev Sodiqjon Mamadillaevich

Tadbirkorlikda ishlab chiqarish resurslari va ulardan foydalanishning ilmiy-nazariy masalalari ... 513
A.O‘tbosarov

To‘g‘ri soliqlarni hisoblanishi va undirilish amaliyotini takomillashtirish yo‘llari ... 519
Xo‘jaqulov Ramshid Yunusovich

Tijorat banklari tomonidan korporativ mijozlarga ko‘rsatiladigan innovatsion bank xizmatlarini shakllantirish yo‘llari ... 526
To‘laev Safarmurod Boymuhammad o‘g‘li

Макроэкономический анализ механизмов стимулирования роста уровня занятости и меры для уменьшения уровня бедности в Узбекистане ... 532
Амирджанова Ситора Суннат кизи

Kapital bozorida emitentlarning investitsion jozibadorligini oshirishda dividend siyosati ... 548
Sardor Omonov

Korporativ qimmatli qog‘ozlar amaliyotini rivojlantirish yo‘nalishlari ... 554
Shohyora Otaxonova

Aylanma kapital rentabelligini baholashga kompleks yondashuv ... 559
Fayziyev Oybek Raximovich

Kambag‘allik muammosi tadqiq etilishining nazariy asoslari ... 567
Mirzaxalikov Bobir Baxtiyorovich

Oliy ta’lim muassasalarida raqamli marketingni talabalar va oilalar qarorlarini hisobga olgan holda optimallashtirish ... 571
Xidoyatov Murod Batirovich

Qishloq xo‘jaligi sohasida kooperatsiyalar rolini mustahkamlash ... 578
Abdufarmonov Farrux Faxriddinovich

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish holati tahlili 584
Shukurov Rustam Ergash o'g'li
Infratuzilma loyihalarini innovatsion moliyalashtirishni takomillashtirish 593
Yarbazarov Shavkat Butayevich
Ko'chmas mulkni kadastr baholash xususiyatlari 600
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich
Tijorat banklarining investitsion faoliyatini rivojlantirish 610
Dodiyev Fozil O'tkurovich
Tadbirkorlik subyektlari mahsulotlarini bozor talabiga mosligini ta'minlash va raqobatni oshirish 614
Suyunov Jaloliddin O'ktam o'g'li
Description of methods for assessing the competitiveness of an enterprise 620
Musayeva Shoira Azimovna
Sanoat korxonalarini bozor sharoitlariga moslashtirishga nazariy yondashuvlar 624
Begmullayev Otabek Irisaliyevich
Iqtisodiy inqiroz sharoitida tadbirkorlik subyektlarida iqtisodiy inqirozga qarshi kurashish strategiyalari 630
Jo'rayev Ilhomjon Kamolidinovich
O'zbekistondagi nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarida moliyaviy rejalashtirish metodologiyasi 638
Xurramov Jonibek Rustamovich
Methodology for placing types of green bonds 642
Rakhmedova Madinakhon Nusrat qizi
Tarmoqlar sohasini rivojlantirish va raqobat 647
Fayziyeva Dilafruz Shuxratovna
Evolution of the pensions in great britain 650
Umarova Zulaykho Tursunovna, Rakhmanova Zilola Alisherovna
Favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etishga doir davlat siyosatining uslubiy va tashkiliy-institutsional muammolari 654
Azizov T.A.
Oliy ta'limni moliyalashtirishning ilmiy-nazariy asoslari 658
Yo'ldoshev Jaxongir To'raboyevich
Mehnat motivatsiyasi nazariyasini rivojlantirishda insoniy munosabatlar maktabining o'rni 662
Aslanov Aziz Mexmonovich
Перспективы внедрения альтернативной системы отопления тепловыми насосами на социальных объектах узбекистана 668
Руденко Инна Юрьевна, Волков Алексей Владимирович
Qurilish tashkilotlarida xarajatlar hisobini takomillashtirish 675
Abdusalomova Nodira Bakhodirovna, Qurbanov Amirulla Muradilloyevich
Turizm sanoatida ijtimoiy tarmoqlarning roli va ahamiyati 682
Kasimova Zilola G'ulomiddinovna
Совершенствование эффективного управления основными активами предприятий в условиях инновационного развития 686
Мусаева Жамила Кароматовна
Use of mobile and internet technologies state and development of culture 695
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich, Uroqov Xumoyun Jamshid ugli, Ergashev Suxrobjon Mirzoxiddin ugli
The influence of physical activity on social education and new sports trends 699
Axtamov Djamshed Baxromovich
Iqtisodiyotni ekologik boshqarishning nazariy asoslari 705
Qodirov Abduvohid Abdumannof o'g'li
The role of participatory budgeting practices in financing infrastructure 711
Mirzayev Xursanmurod Egamberdiyevich
Основы теории факторного анализа прибыли предприятия 717
Алиева С.С.
Yashil energetikaning mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi o'rni 723
Raxmatullayev Umarbek Ulug'bekovich
O'zbekistonda islomiy banklarni rivojlantirish istiqbollari 734
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirishda islomiy moliyaning ahamiyati 741
Axmedov Azamat Kamilovich, Maratova Aseliya Nurpeyis qizi

Turistik xizmatlar bozorini rivojlantirishning nazariy-uslubiy qoidalari 746
Turayev Og'abek Kaxramonovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida kengashlar faoliyatini baholash uslubiyotini takomillashtirish........ 750
Ismailov Allayor Rashidovich

Yashil iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarni joriy etish borasida muvaffaqiyatli tadqiqotlar........ 760
Nurmetova Muyassar Jumanazarovna

Составление многокритериальной базы оценки эффективности и результативности предпринимательской деятельности спортивной организации........ 766
Маткаримова Наргиз Тухтасиновна

Tijorat banklarning resurs bazasini mustahkamlash bilan bog'liq muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari 772
Sultanmuratova Dilrabo Shaylavbekovna

Agroservis xizmatlari ko'rsatish qishloq xo'jaligida yaratilgan mahsulotlarning iste'mol qiymatini oshiruvchi omil sifatida........ 777
Iroda Turdibayevna Kudratova

Shaxsda individual imkoniyatlar rivojlanishining yoshga doir xususiyatlari 783
Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi

O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanish bosqichlari........ 787
Xolmurzayev Sobir Nazarovich

Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish asnosida o'zbekistonda aholi bandligini oshirish 791
Ulashova Zarnigor Botirali qizi

Ta'limda sun'iy intellekt texnologiyasini qo'llash........ 795
Radjabov Bunyod Abduxalilovich

Tijorat banklarini soliqqa tortish tartibining guruhlanishi........ 799
Komolov Odiljon Sayfidinovich

Davlat moliyasida davlat budjetini samarali boshqarish masalalari........ 803
Azizjon Muxiddinov, Anvar Muminov

Xitoy iqtisodiyotining rivojlanishi 808
Aripov Oybek Abdullayevich

Ta'lim menejeri tushunchasi hamda ularning funksional vazifalari........ 815
Abdullayev O'tkir Sadullayevich

Rekreatsiya resurslarini o'rganish bilan bog'liq nazariy yondashuvlar........ 822
Murtazayeva Gulrux Isabek qizi

Methods of educating spiritual and will-powered virtues in the process of athletics training 828
Abdilaxatov Zafar Abdigapirovich

Роль образования в развитии человеческого капитала для креативной экономики 837
Хужаева Василина Сергеевна

Xitoy iqtisodiyotining mo'jizasi........ 850
Ergashev Islomjon Ilxomjon o'g'li

Oliy ta'lim xizmatlari bozori rivojlantirishning nazariy va kontseptual yondashuv masalalari........ 857
A.A.Abdisamatov

Soliq nazoratining zamonaviy shakllarini takomillashtirishning ayrim masalalari 860
Suvonov Hasan Sherboyevich

Davlat tashkilotlarida g'aznachilik va davlat xaridlari bilan bog'liq jarayonlarning ilmiy-nazariy, tashkiliy asoslari 865
Mamasoliyev Abrorbek Abdug'ani o'g'li

Inoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishning ayrim huquqiy jihatlari........ 869
Shamshiyev Abdulla Abdixalil o'g'li

Sug'urta kompaniyalari raqobatbardoshligini oshirishning amaliy jihatlari........ 874
Umirov Abdisalom To'rayevich

Davlat qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish istiqbollari 880
Qurbonov Javlonbek Jurabekovich, Sodikov Abdumutolib Rustamovich

"AFRASIAB JEANS TEXTILE" MCHJ da tijorat riski darajasini pasaytirishning 2025-2028-yillargacha bo'lgan prognoz ssenariysi........ 886
Sharipova Gulmira Toxirovna

O'zbekiston Respublikasi bojxona qo'mitasida bojxona menejmentini yuritilishining mavjud holati tahlili 892
Mirzaxmedova Dilafruz Farxatovna, Tuxbabaev Jamshid Sharafetdinovich
Эконометрический анализ влияния туристического потока на развитие услуг общественного питания в гостиничном секторе узбекистана 898
Алиева Мусаффо Гайрат кизи
Yangi o'zbekistonda bilvosita soliqlar bo'yicha soliq amaliyoti: xususiyatlari va hozirgi zamon muammolari 908
Yo'ldoshev Shohruh Boborahim o'g'li
O'zbekiston Respublikasida elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmini matematik modellashtirish va prognozlash 915
Fayziyev Rabim Alikulovich
Raqamli iqtisodiyot sharoitda tez tibbiy yordam xizmatini tahlil qilish va uni boshqarish 922
Gafurov Abduvoitjon Xuseynovich
Mahalliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi 927
Ashurov Jaloliddin Eshpulatovich
The impact of tax policy on the development of small and medium enterprises in Uzbekistan 932
Urinov Iqbol Vasiqovich
O'zbekistonda soliq ma'muriyatchiligining samaradorligini oshirish masalalari 938
Babayev Farrux Mansurovich
Tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish vositalari 944
Amonov Mehriddin Oromiddinovich
"Yashil" iqtisodiyot va xalqaro hamkorlik: global tashabbuslar va kelishuvlar 949
Baratov Diyorbek Fazliddin o'g'li, Nazarova Ra'no Rustamovna
Iqtisodiy tahlilda qo'llaniladigan iqtisodiy – matematik usullarning mohiyati 953
Omanov Sanjar Qurbonazar o'g'li
Soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasidagi munosabatlarning yangi tizimi sharoitida soliq nazorati 959
Rahimova Shahlo Rajapboyevna
Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishda tibbiy sug'urta mexanizmlarini takomillashtirish metodologiyasi 964
Ishmanova Diana Nurmamadovna
Mamlakat moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda fiskal siyosatdan foydalanishning ilg'or tajribalari 969
Azamatov Po'lat To'lqunovich
Qoraqalpog'iston respublikasining eksport salohiyati: mavjud holat va rivojlanish istiqbollari 974
Abdiramanov Ruslan Abdiramanovich
Qoraqalpog'iston Respublikasida ishsizlik darajasi dinamikasini chegara avtoregressiyalaridan foydalangan holda chiziqli bo'lmagan modellashtirish konsepsiyasi 980
Rahimboyev Muxtorbek Ikrom o'g'li
Tadbirkorlik salohiyatini oshirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish 985
Baxtiyor Xabibullayev Abdulvoxid o'g'li
O'zbekistonda turistik korxonalarda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish istiqbollari 989
Mirzayev Abdullajon Topilovich
Xalqaro standartlarni joriy etishning baholash mezoni va uning tadbirkorlik subektlariga ta'siri 993
Oqboyev Alisher Rasuljanovich
Foydani shakllantirish va undan foydalanish 997
Shirinov Uchqun Abduxalilovich, Umidov Davlatbek Umid o'g'li
Mamlakat tijorat banklari aktivlarining rentabellegini ta'minlash bilan bog'lik bulgan dolzarb muammolar 1002
Sheraliyev Abbos Xolmuminovich
Sug'urta kompaniyalar moliyaviy barqarorligiga ta'sir etuvchi risklar va ularni baholash usullari 1006
Haqberdiyev Bekzod Uktamovich
Davlat moliyaviy nazoratini boshqarishda nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari 1012
Sabirbayev Nurlan Karimbay o'g'li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Обеспечение инклюзивного роста экономики Узбекистана в условиях цифровой трансформации 1020
Жазира Буранова

Davlatning monopoliyaga qarshi siyosatining sanoat bozorlari rivojlanishiga ta'siri 1024
Choriyeva Ferangiz Zohidovna

Transchegaraviy elektron tijoratni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini yaratish 1030
Rustamova Gulmira Aliqulovna

Ta'lim sohasini rivojlantirishning asoslari 1037
Poshokulova Mohigul Kaxramonovna

Milliy iqtisodiyotda erkin raqobat muhitini shakllantirish: mavjud muammo va istiqbolli imkoniyatlar 1041
Karimova Iroda Abdusattarovna

Mechanism of ensuring economic security of the enterprise: methodological aspect 1046
Sadriddinova Nigora Khusniddinovna

Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning iqtisodiy asoslari 1051
Yarmatov Sharofiddin Choriyevich

Innovatsion masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari 1054
Tursunov Faridun Mustafoyevich

Implementation of the ESG strategy in the hotel industry of Uzbekistan 1059
Khusenova Mekhrangiz Gayratovna

Проектирование инновационной деятельности хозяйствующих субъектов в условиях зеленой экономики 1064
Рузиева Мафтуна Юсуфовна, Мактимова Зарафшон Оллоёровна

Effective use of marketing analytics in green advertising activities of grape growing enterprises 1070
Usmonova Diyora Mahmud kizi

O'zbekistonda soliq siyosati va xorij soliq siyosatini o'rganib chiqish 1077
Karimova Gulbahor Normurodovna

Tijorat banklarining investitsion kreditlardagi garov ta'minotini takomillashtirish mexanizmlari 1081
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o'g'li

Digital transformation and the impact of modern technologies on agricultural management in Uzbekistan 1085
Asamov Ravshan Bakhodirovich

"O'zmetkombinat" AJda marketing faoliyatini takomillashtirish yo'llari 1091
Musayeva Shoira Azimovna

Подходы к государственной поддержке сельскохозяйственных предприятий с учетом принципов инновационного управления 1096
Шаниязова Замира, Шнибаев Ислам

Mamlakatda xalqaro turizmni samarali rivojlantirishda turizm siyosatini tashkil etishning istiqbolli yo'nalishlari 1101
Nurfayziyev Zayniddin Boymurodovich

Raqamli moliya va to'lov tizimlari 1105
Maqsud Rustamov, Nurijahon Valiqulova

Iqtisodiy tahlilda ishlab chiqarish hajmini prognozlash masalalari 1110
Qlichev Baxtiyor Pardayevich

Kichik biznesning mintaqaviy iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri: Toshkent viloyati tajribasi 1116
Ajamilova Nigora Asametdinovna

To'qimachilik korxonalarida xomashyo ta'minoti tizimini boshqarish samaradorligini oshirish 1121
Umarxodjayeva Arafatxon Muzaffar qizi

Kichik biznes korxonalarida iqtisodiy xavfsizlik masalalarini boshqarish masalalari 1126
Jo'raqulova Muhlisa Jahongir qizi

Tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar faoliyatini soliq nazorati mexanizmi asosida tartibga solish masalalari 1131
Bozorov Anvar Omanovich

Tadbirkorlik subyektlarining eksport imkoniyatlarini oshirish masalalari 1139
Umarova Munira Muxitdinovna

O‘zbekistonda sog‘lomlashtirish turizmining holati 1143
Naimov Saidjon Yusup o‘g‘li
Surxondaryo viloyatida dorivor o‘simliklarni yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini baholash 1148
Baxriddinova Yulduz Baxriddinovna
O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta’minlashning dolzarb masalalari 1155
Axunova Ma’rifat Xakimovna
Oliy ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishni boshqarishning xorijiy mamlakatlar tajribasi 1159
Tajetdinova Gulnara Abatbay qizi
O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirishda ta’lim va malaka oshirishning roli 1166
Madalieva Nodira Miradilovna
Davlat korxonalari moliyaviy samaradorligining amaldagi holatini kompleks taqqoslama tahlili 1169
Qarshiyev Nodirbek Olim o‘g‘li
Xalqaro mehnat migratsiyasi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar: samaradorlikni solishtirish 1174
Sultanov Anvar Abdullaevich
O‘zbekiston soliq tizimida hududlararo soliq salohiyatini boshqarish 1180
Aipova Iroda Ikramovna
Tijorat banklarida komplaens auditni tashkil etish va o‘tkazishning uslubiy asoslari 1184
Aminova Mehriniso Erkinjonovna
Scientific approach to the formation of a sustainable development strategy for industrial enterprises in the digital economy 1190
Maxsudov Muzaffar Ikromjon ugli
O‘zbekistonda qurilish materiallari sanoati korxonalarining iqtisodiyotdagi o‘rni 1194
Ubaydullayev Muxammadjon Abdusamad o‘g‘li
Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini statistik va ekonometrik tahlil qilish (Andijon viloyati misolida) 1206
Ikromov Axmadjon Shavkat o‘g‘li
Перспективы инвесторов в осуществлении инвестиционного процесса 1212
Муртазаев Ардашер Зафар угли
Transport korxonalarida ishchi xodimlarni barqaror ish o‘rinlari bilan ta’minlash boshqaruvini takomillashtirish 1216
Abdullayeva Nigora Shamsiddinovna
O‘zbekiston Respublikasi yengil sanoat tashkilotlarida investitsiya loyihalarni ishlab chiqish va samaradorligini oshirish 1221
Xurramova Madina Mansur qizi
Fuzzy integrals in economics 1228
Aymuratov Islam Kamalatdinovich
O‘zbekistonda ipoteka kreditlari bozorining shakllanishi va rivojlanish tendensiyalari 1233
Abdullayeva Aziza Murot qizi
Совершенствование денежно-кредитной политики центрального банка в условиях цифровой экономики 1238
Бердиназаров Зафар Улашович, Исаев Атабек Джурабаевич
The role of digital assets in international finance and their impact on the global economy 1248
Juraeva Ra’no Abdullaevna, Murodaliyev Shahroz Obidjonovich
Diversification of financial resources in commercial banks and their innovative management methods in digital transformation 1255
Xodjayeva Jeyrona Ravshonbek qizi
O‘zbekiston iqtisodiyotida barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlari tahlili 1262
Xamdamov Shoh-Jaxon Raxmat o‘g‘li
Tijorat banklari aktivlarini boshqarish va daromadligini oshirish masalalari 1268
Saxibjonov Muzaffar Salijanovich
What is the economic impact of Uzbekistan’s integration into international financial institutions 1283
Rakhmonova Dildora Ergash Qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Kredit portfelini tahlil qilish asosida tijorat banklari faoliyatini optimallashtirish yo'llari 1289
Jo'rayev Eldor Berdibekovich
Agrosanoat klasterlarida xarajatlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida hisobga olishni rivojlantrish 1295
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich
Oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini takomillashtirish 1300
Xonimqulov Islom Ergash o'g'li
Oliy ta'lim tizimini samarali tashkil etishda moliyaviy mablag'lardan foydalanish amaliyoti tahlili 1305
Ruzmetova Gulira'no Atabekovna
O'zbekistonda inflatsion targetlash orqali milliy valyuta barqarorligi ta'minlashning ahamiyati 1308
Shamansurova Zilola Abduvahitovna
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mamlakatimiz bank tizimining samaradorli ko'rsatkichlari 1314
Erdonayev Aliqul Xalimovich
Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda xizmat ko'rsatish sohasining o'rni 1321
Ayubov Ilyos Ilxomovich, Bozorov Jobir Sirojiddin o'g'li
Ovqatlanish xizmatlarida xizmat ko'rsatish madaniyati va iste'molchi qoniqishining o'zaro bog'liqligi 1325
Yaxshiyev Xusniddin Tolibovich
Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy hisobotning muammolari 1329
Maxmudov Saidjamol Kadirjanovich
Structural features of digital neighbourhood in the context of digital economy 1333
Gulsara Ostonakulova
O'zbekiston davlat va mahalliy budjet tizimining zamonaviy holati va uni isloh qilish yo'nalishlari 1340
Po'latov Tirkash Sotiboldiyevich
Barqaror turizm uchun ekologik toza transport tizimlarining ahamiyati 1344
Vakilov Ruslan Tillabayevich
Turizm xizmatlarini ko'rsatishda noturar joylardan foydalanish: ijara munosabatlarining huquqiy tahlili 1349
Sayfiddinov Sharofiddinxo'ja Najmiddin o'g'li
O'zbekiston iqtisodiyotiga xos xavf-xatarlar dinamikasining ekonometrik tahlili 1354
Qodirov Ural Safar o'g'li
Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarnii prognoz qilishning samaradorligini baholash ko'rsatkichlari tizimi 1359
Babayev Shavkat Bayramovich
Влияние макроэкономической стабильности на обеспечение благосостояния населения Узбекистана 1364
Аскарова М.Т
Tadbirkorlikda raqamli texnologiyalardan foydalanish natijasida dunyo iqtisodiyotida sodir bo'lgan o'zgarishlar 1369
Sattarov Xayrulla Fayzullayevich
Sug'urta tashkilotlarini moliyaviy barqarorligini ta'minlashda anderrayting xizmatidan foydalanish 1373
D.E.Qarshiev
Mintaqa hunarmandchilik mahsulotlarini rivojlantirish hamda brendlarini shakllanishga ta'sir etuvchi omillarning tizmili tahlili 1378
Norqobilova Feruza Abduhomidovna
Xususiy oliy ta'lim tashkilotlarini soliqqa tortish masalalari 1381
Yakubova Nodira Olim qizi
Investision mulk hisobini xalqaro standartlar asosida transformasiya qilish 1386
Muzrapova Shahnoza Saydullaevna
Soliq yig'uvchanligini oshirishda jamoatchilik nazorati va ijtimoiy ongning roli 1391
Berdieva Uguloy Abduraxmanovna
Tadbirkorlik faoliyatining ijtimoiy funksiyalari asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarni ekonometrik modellashtirish va prognozlash 1397
Xalilov Muxiddin Shakirovich

O‘zbekistonning 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida oliy ta’lim islohotlari 1404
Muxamedova Moxigul Xusanovna

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy rejalashtirish-moliyaviy rejalashtirishning asoslari........ 1408
Pardayev Jamshid Muzaffarovich

Turistik korxonalarda holistik marketing strategiyalari joriy etishning xorij tajribalari........ 1414
Xajikulov Bektosh Eshmamatovich

Daromad solig‘i to‘lovchilari o‘rtasida “Gorizontal tenglik”ni ta’minlashning mahalliy budjet daromadlariga ta’siri........ 1417
Qobulov Xotamjon Abdukarimovvich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligini amaliy ta’minlash........ 1422
Kurbonbekova Mohichehra Turobjonovna, Muzaffarova Dilbar Mamalatif qizi

O‘zbekistonda uglerod bozorini shakllantirishning institutsional shart-sharoitlari 1427
Islamov Shoxzod Shuxrat o‘g‘li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O‘ZBEKISTONDA UGLEROD BOZORINI SHAKLLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL SHART-SHAROITLARI

Islamov Shoxzod Shuxrat o‘g‘li
Iqtisodiyot va moliya vazirligi
Yashil iqtisodiyot boshqarmasi boshlig‘i
E-mail: islamovshokhzod@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda uglerod bozorini shakllantirishning institutsional shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Qiyosiy va institutsional tahlil, hujjatlar kontenti hamda SWOT usullari asosida Yevropa Ittifoqi emissiya savdo tizimi (EU ETS), Xitoy va Koreya tajribasi o‘rganildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Parij bitimiga a’zolik, 2030-yilgacha “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi hamda MRV tizimini joriy etish bo‘yicha boshlang‘ich ishlar uglerod bozorini shakllantirishning asosiy tayanch omillari ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, huquqiy baza, issiqxona gazlari kadastri va zarur infratuzilma bo‘yicha ayrim bo‘shliqlar mavjudligi qayd etildi. Tadqiqot yakunida O‘zbekistonda uglerod bozorini bosqichma-bosqich joriy etish modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: uglerod bozori, institutsional shart-sharoitlar, ETS, MRV, Parij bitimi, yashil iqtisodiyot, O‘zbekiston.

Abstract: The article analyzes the institutional conditions for the formation of a carbon market in Uzbekistan. Based on comparative and institutional analysis, document content analysis, and SWOT analysis, the experience of the European Union Emissions Trading System (EU ETS), China, and South Korea was examined. The results indicate that membership in the Paris Agreement, strategic directions for the transition to a green economy until 2030, and the initial implementation of the MRV system serve as key foundations for establishing a carbon market. At the same time, certain gaps remain in the legal framework, greenhouse gas inventory, and necessary infrastructure. As a result, a phased model for the implementation of a carbon market in Uzbekistan is proposed.

Key words: carbon market, institutional conditions, ETS, MRV, Paris Agreement, green economy, Uzbekistan.

Аннотация: В статье анализируются институциональные условия формирования углеродного рынка в Узбекистане. На основе сравнительного и институционального анализа, контент-анализа документов и SWOT-анализа изучен опыт системы торговли выбросами Европейского союза (EU ETS), Китая и Республики Корея. Результаты исследования показывают, что членство в Парижском соглашении, стратегические направления перехода к «зеленой» экономике до 2030 года, а также начатая работа по внедрению системы MRV являются основными предпосылками формирования углеродного рынка. Вместе с тем выявлены определённые пробелы в нормативно-правовой базе, кадастре парниковых газов и необходимой инфраструктуре. В качестве результата предложена поэтапная модель внедрения углеродного рынка в Узбекистане.

Ключевые слова: углеродный рынок, институциональные условия, ETS, MRV, Парижское соглашение, зелёная экономика, Узбекистан.

KIRISH

Iqlim o‘zgarishi muammosi XXI asrning eng dolzarb global muammolaridan biriga aylangan. Sanoatlashgan va rivojlanayotgan mamlakatlar birdek ushbu muammoning oqibatlariga duch kelmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha doiraviy konvensiyasi (UNFCCC) doirasida qabul qilingan Parij

bitimi (2015) barcha ishtirokchi davlatlardan milliy miqyosda belgilangan hissalarni (Nationally Determined Contributions – NDC) belgilash va amalga oshirishni talab qiladi. Ushbu kontekstda uglerodni narxlash (carbon pricing) mexanizmlari — uglerod solig'i va emissiyalar savdosi tizimlari (Emissions Trading System – ETS) — issiqxona gazlari (greenhouse gases – GHG) emissiyalarini iqtisodiy jihatdan samarali qisqartirishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Parij bitimiga 2018-yilda qo'shilgan va 2021-yilda yangilangan NDC hujjatida 2030-yilga qadar issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot (YaIM) birligiga nisbatan solishtirma chiqarilishini 2010-yildagi darajaga nisbatan 35 foizga qisqartirish majburiyatini olgan [1]. Shuningdek, 2025-yil noyabr oyida BMTning iqlim o'zgarishi bo'yicha Tomonlar konferensiyasining 30-yig'ilishida (COP30) O'zbekiston o'zining uchinchi milliy miqyosda belgilangan hissasini e'lon qilib, 2035-yilgacha issiqxona gazlarining YaIM birligiga nisbatan solishtirma chiqarilishini 2010-yildagi darajaga nisbatan 50 foizga qisqartirishni maqsad qilgan.

Shu bilan birga, O'zbekiston iqtisodiyotining energiya va uglerod intensivligi yuqori bo'lib, mamlakatning energiya intensivligi Markaziy Osiyo mintaqasidagi ayrim qo'shni davlatlarga nisbatan qariyb ikki barobar, jahon o'rtacha ko'rsatkichidan esa taxminan olti baravar yuqori ekani qayd etiladi [2]. Energetika sektori mamlakatdagi umumiy issiqxona gazlari emissiyasining taxminan 64 foizini tashkil etadi. Bu esa uglerod bozori mexanizmlarini joriy etish orqali emissiyalarni kamaytirish bo'yicha muhim imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi.

2022-yil 2-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining 'yashil' iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ–436-son qarori uglerod bozorini shakllantirishning muhim huquqiy asoslaridan birini yaratdi [3]. Mazkur hujjatga muvofiq, 2022–2026-yillar davomida issiqxona gazlari chiqarilishini davlat tomonidan tartibga solish infratuzilmasini bosqichma-bosqich shakllantirish rejalashtirilgan.

Shuningdek, 2023-yil 12-mayda qabul qilingan Prezident qarori (PQ–156) bilan Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzurida "Yashil iqtisodiyot loyihalari markazi" tashkil etildi [4].

2025-yil 7-iyulda O'zbekiston Respublikasining "Issiqxona gazlarining chiqarilishini cheklash to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ–1073) qabul qilindi. Mazkur qonunda issiqxona gazlari chiqarilishini davlat tomonidan hisobga olish tartib-qoidalari, atmosferaga chiqariladigan zararli gazlar hamda uglerod birliklari reyestrini yuritish, shuningdek, issiqxona gazlari chiqarilishini qisqartirish bo'yicha maqsadli ko'rsatkichlarni ishlab chiqish masalalari belgilab berilgan. Ushbu hujjat ETS yoki uglerod solig'i mexanizmlarini joriy etish uchun muhim normativ asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalqaro uglerod birliklari bozorida ishtirok etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF–110-son Farmoni bilan respublikada xalqaro uglerod savdosi mexanizmlarida ishtirok etishning asosiy tartibi va tamoyillari belgilab berildi. Mazkur farmon asosida xalqaro uglerod birliklari bilan operatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur institutsional sharoitlar yaratilmoqda.

Shu bilan birga, Parij bitimining 6.2 va 6.4-moddalariga mos monitoring, hisobot berish va verifikatsiya (MRV) tizimini hamda "corresponding adjustment" mexanizmlarini to'liq shakllantirish masalalari bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Bu jarayonlar kelgusida emissiyalar savdosi tizimi (ETS) va boshqa uglerod bozori instrumentlarini samarali integratsiya qilish uchun muhim institutsional asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi — O'zbekistonda uglerod bozorini joriy etish uchun zarur institutsional shart-sharoitlarni tizimli tahlil qilish, mavjud huquqiy-normativ bazani baholash hamda xalqaro tajriba asosida amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan:

birinchidan, uglerod bozorining nazariy-metodologik asoslarini o'rganish;

ikkinchidan, O'zbekistonda mavjud institutsional bazani baholash;

chinchidan, xalqaro tajribani (EU ETS, Xitoy ETS va Koreya ETS) qiyosiy tahlil qilish;

to'rtinchidan, O'zbekiston sharoitida uglerod bozorini bosqichma-bosqich joriy etish modelini taklif etish.

MAVZUGA OID ADABIYOT SHARHI

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, uglerod bozorlarini nazariy jihatdan o'rganishda bir nechta asosiy ilmiy yo'nalishlar ajralib turadi. R. Coase'ning tranzaksion xarajatlar nazariyasi [5] emissiya huquqlarini savdo qilish g'oyasining nazariy asosini yaratgan. W. Nordhausning iqlim iqtisodiyoti bo'yicha ishlari [6] uglerodni narxlashning iqtisodiy samaradorligini asoslab bergan hamda bu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlari uchun Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan. J. Stiglitz esa axborot assimetriyasi va bozor nosozliklari (market failures) konsepsiyasi [7] doirasida uglerodni narxlashning turli shakllari — soliq va bozor mexanizmlarini — qiyosiy tahlil qilgan.

Emissiyalar savdosi tizimlarining amaliy samaradorligini o'rganishda B. Doda [17] Yevropa Ittifoqining emissiyalar savdosi tizimi (EU ETS) tajribasining dastlabki bosqichlarida yuzaga kelgan kamchiliklar va ulardan olingan saboqlarni chuqur tahlil qilgan. D. Zhang va hammualliflar [18] Xitoydagi pilot emissiyalar

savdosi tizimlarining natijalari hamda ularni milliy miqyosda kengaytirish istiqbollarini o'rgangan. Jahon banki tomonidan muntazam ravishda nashr etib boriladigan "State and Trends of Carbon Pricing" hisobotlari [8] global miqyosda emissiyalar savdosi tizimlarining rivojlanish tendensiyalarini kuzatish uchun muhim manbalardan biri hisoblanadi. Mazkur hisobotlarga koʻra, 2024-yil holatiga koʻra dunyoda 75 dan ortiq uglerodni narxlash instrumentlari amal qilmoqda va ular global issiqxona gazlari emissiyasining taxminan 23 foizini qamrab oladi. Xalqaro tajribani qiyosiy tahlil qilishda International Carbon Action Partnership (ICAP) ma'lumotlari ham muhim ahamiyatga ega [9].

Markaziy Osiyo kontekstida uglerod bozori masalasini oʻrganishga bagʻishlangan ilmiy adabiyotlar soni nisbatan cheklangan. Mintaqa mamlakatlari — Qozogʻiston, Qirgʻiziston, Tojikiston va Turkmaniston — Oʻzbekiston kabi Parij bitimi ishtirokchilari hisoblanadi. Biroq, ushbu davlatlarning hech birida toʻliq shakllangan emissiyalar savdosi tizimi mavjud emas. Qozogʻiston 2013-yilda pilot ETS tizimini ishga tushirgan boʻlsa-da, u bir necha bor vaqtincha toʻxtatilgan va qayta yoʻlga qoʻyilgan. Ushbu tajriba mintaqada institutsional tayyorgarlikning muhimligini yana bir bor koʻrsatadi.

Oʻzbekistonlik olimlar orasida I. Norqulov va U. Xolbadalovlarning iqlim moliyasi hamda yashil iqtisodiyotga oʻtish masalalariga bagʻishlangan ishlari [10], shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (UNDP) bilan hamkorlikda amalga oshirilgan "Climate Public Expenditure and Institutional Review: Uzbekistan" (2023) tadqiqoti [2] alohida e'tiborga loyiqdir. Shu bilan birga, Oʻzbekistonda uglerod bozorini shakllantirishning institutsional shart-sharoitlarini maxsus va tizimli ravishda oʻrganishga bagʻishlangan tadqiqotlar yetarli darajada shakllanmaganligi mazkur sohada muayyan ilmiy boʻshliq (research gap) mavjudligini koʻrsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda bir nechta ilmiy yondashuvlar kompleks ravishda qoʻllanildi. Har bir metod muayyan tadqiqot vazifasiga yoʻnaltirilgan boʻlib, ularning uygʻun qoʻllanilishi muammoni koʻp qirrali tahlil qilish imkonini berdi.

Institutsional tahlil usuli orqali Oʻzbekistonda mavjud huquqiy-normativ baza, davlat organlari tuzilmasi hamda ularning uglerod bozorini tartibga solishdagi roli oʻrganildi. Buning uchun 2019–2024-yillarda qabul qilingan qonunlar, Prezident farmonlari va qarorlari, shuningdek vazirlik va idoralar tomonidan ishlab chiqilgan me'yoriy hujjatlar tahlil qilindi. Jami 12 ta asosiy normativ-huquqiy hujjat chuqur oʻrganildi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida Oʻzbekistonning institutsional tayyorgarligi boshqa mamlakatlar tajribasi bilan solishtirma tarzda baholandi. Taqqoslash uchun uch xil ETS modeli tanlandi: Yevropa Ittifoqi ETS (yetuk bozor, absolyut cheklash modeli), Xitoy milliy ETS (rivojlanayotgan mamlakat, intensivlikka asoslangan model) hamda Koreya Respublikasining K-ETS tizimi (oʻrta darajadagi iqtisodiyot, absolyut cheklash modeli). Tanlash mezonlari sifatida mamlakatlarning rivojlanish darajasi, ETS joriy etilish bosqichi, energetika tarkibi hamda institutsional muhit xususiyatlari hisobga olindi.

Hujjatlar kontenti tahlili (document content analysis) usuli orqali xalqaro tashkilotlar — Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki (ADB) hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturi (UNDP) tomonidan Oʻzbekiston boʻyicha tayyorlangan hisobot va tadqiqotlar oʻrganildi. Xususan, Jahon bankining "Innovative Carbon Resource Application for Energy Transition" (iCRAFT) loyihasi natijalari [11], ADBning 2024–2028-yillar uchun Oʻzbekiston boʻyicha mamlakat hamkorlik strategiyasi [12], shuningdek UNDPning iqlim xarajatlari va institutsional sharhi [2] muhim analitik manbalar sifatida xizmat qildi.

SWOT-tahlil usuli Oʻzbekistonda uglerod bozorini joriy etish jarayonining kuchli va zaif tomonlarini, shuningdek mavjud imkoniyatlar va ehtimoliy tahdidlarni tizimli ravishda aniqlash maqsadida qoʻllanildi. Ushbu usul yuqoridagi tahlil natijalarini sintez qilish hamda strategik yoʻnalishlarni aniqlash imkonini berdi.

Ma'lumotlar bazasi sifatida Milliy statistika qoʻmitasining energetika va sanoat sohalari boʻyicha statistik ma'lumotlari, Ekologiya va iqlim oʻzgarishi milliy qoʻmitasining hisobotlari, Energetika vazirligining rasmiy ma'lumotlari hamda xalqaro tashkilotlar (World Bank, UNDP, ADB, ICAP)ning ochiq ma'lumotlar bazalaridan foydalanildi. Tadqiqot davri asosan 2019–2024-yillarni qamrab oladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Oʻzbekiston issiqxona gazlari emissiyasi boʻyicha Markaziy Osiyo mintaqasida yetakchi oʻrinlardan birini egallaydi. Milliy statistika qoʻmitasi hamda Ekologiya va iqlim oʻzgarishi milliy qoʻmitasi ma'lumotlariga koʻra, soʻnggi issiqxona gazlari inventarizatsiyasi 2022-yilda amalga oshirilgan boʻlib, mamlakatning yillik umumiy issiqxona gazlari emissiyasi taxminan 209 million tonna CO_2 ekvivalentini tashkil etadi [13]. Energetika sektori ushbu koʻrsatkichning qariyb 64 foizini tashkil etadi, bu esa mamlakat iqtisodiyotining qazib olinadigan yoqilgʻilarga — avvalo tabiiy gazga — yuqori darajada bogʻliqligini koʻrsatadi.

YaIM birligiga toʻgʻri keladigan emissiya intensivligi Oʻzbekistonda mintaqadagi ayrim qoʻshni davlatlarga nisbatan qariyb ikki barobar, global oʻrtacha koʻrsatkichdan olti barobar, Yevropa va Markaziy Osiyo (ECA)

mintaqasi oʻrtacha koʻrsatkichidan esa oʻn sakkiz barobar yuqori ekani qayd etiladi [2]. Bu holat, asosan, energiya samaradorligining nisbatan pastligi hamda ayrim ishlab chiqarish tarmoqlarida eskirgan texnologik bazaning saqlanib qolganligi bilan izohlanadi. Sanoat va qurilish sektori umumiy energiya isteʼmolining 22,3 foizini, transport sektori esa 16,9 foizini tashkil etadi [2]. Uy-joy sektori ham energiya isteʼmoli bilan bogʻliq issiqxona gazlari emissiyasida muhim ulushga ega boʻlib, yiliga taxminan 80 million tonna CO_2 ekvivalenti miqdorida emissiya hosil qiladi [14].

Oʻzbekiston hukumati qayta tiklanuvchi energiya manbalari (QTM) quvvatini kengaytirish orqali emissiyalarni kamaytirishga qaratilgan siyosatni faol amalga oshirmoqda. 2024-yil holatiga koʻra, mamlakatda 1 GVt dan ortiq quyosh elektr stansiyalari quvvati ishga tushirilgan [15]. Xususan, 2023-yilda Samarqand, Jizzax, Navoiy va Surxondaryo viloyatlarida umumiy quvvati 1097 MVt boʻlgan 4 ta quyosh fotoelektr stansiyasi, Qoraqalpogʻiston Respublikasi, Buxoro va Navoiy viloyatlarida esa umumiy quvvati 1600 MVt boʻlgan 4 ta shamol elektr stansiyasi ishga tushirilgan. 2030-yilga qadar qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan elektr energiyasi ishlab chiqarish ulushini 30 foizga yetkazish hamda umumiy QTM quvvatini 15 GVt ga oshirish rejalashtirilgan [3]. Ushbu choralar natijasida yiliga taxminan 3 milliard kub metr tabiiy gazni tejash imkoniyati yaratilishi kutilmoqda.

Shu bilan birga, qayta tiklanuvchi energiya manbalari sektorining rivojlanishi oʻz-oʻzidan uglerod emissiyalarini yetarli darajada kamaytirishni toʻliq taʼminlamaydi. Mamlakat sanoat bazasi — sement zavodlari, metallurgiya kombinatlari hamda kimyo sanoati korxonalari — hozircha asosan qazib olinadigan yoqilgʻilar asosida faoliyat yuritmoqda. Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) bilan hamkorlikda sanoatni ekologik jihatdan modernizatsiya qilish hamda azot kislotasi ishlab chiqaruvchi korxonalarning atmosferaga chiqarayotgan zararli gazlarini kamaytirishga qaratilgan 20 million yevrolik dastur amalga oshirilmoqda [14]. Shu sababli, uglerod narxlash mexanizmlari qoʻshimcha iqtisodiy ragʻbatlantirish vositasi sifatida qayta tiklanuvchi energiya rivojlanishini toʻldiruvchi muhim element hisoblanadi.

Energiya samaradorligi masalasi ham alohida ahamiyatga ega. PQ–436-son qarorga muvofiq, sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish hamda YaIM birligiga toʻgʻri keladigan energiya sarfini 30 foizga kamaytirish maqsad qilib belgilangan [3]. Ushbu maqsadlarga erishish uglerod emissiyalarining sezilarli darajada kamayishiga xizmat qilishi mumkin. Biroq bunday natijalarga erishish uchun samarali iqtisodiy ragʻbatlantirish mexanizmlarining mavjudligi muhim hisoblanadi. Uglerod narxlash mexanizmlari ana shunday ragʻbatni taʼminlashga xizmat qilishi mumkin.

Oʻzbekistonda uglerod bozorini shakllantirishning huquqiy asoslari bir necha darajada shakllangan. Jadval 1 da asosiy normativ-huquqiy hujjatlar hamda ularning uglerod bozori elementlari bilan bogʻliqligi keltiriladi.

1-jadval. Uglerod bozorini shakllantirish uchun asos boʻladigan asosiy normativ-huquqiy hujjatlar[1]

№	Hujjat nomi	Qabul qilingan sana	Uglerod bozori bilan bog'liqligi
1	Parij bitimini (Parij, 2015-yil 12-dekabr) ratifikatsiya qilish toʻgʻrisida	2018 yil (OʻRQ-491)	NDC majburiyatlari, 6-modda mexanizmlari
2	2030-yilgacha Oʻzbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga oʻtishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish boʻyicha chora-tadbirlar toʻgʻrisida	2022 yil (PQ-436)	issiqxona gazlari kadastri, MRV, uglerod birliklarini roʻyxatga olish
3	“Yashil energiya” sertifikatlari tizimini joriy etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida	2023 yil (PQ-156)	Uglerod savdosi regulyatori, CBAM tahlili
4	Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida	2023 yil (PF-81)	Iqlim siyosati koordinatsiyasi
5	“Oʻzbekiston — 2030” strategiyasi toʻgʻrisida	2023 yil (PF-158)	Yashil oʻsish, energiya samaradorligi
6	Yangilangan NDC (2.0) hujjati	2021 yil	35% emissiya qisqartirish maqsadi
7	“Issiqxona gazlarining chiqarilishini cheklash toʻgʻrisida”gi Qonun	2025 yil (OʻRQ-1073)	Issiqxona gazlarini qisqartirish boʻyicha maqsadli koʻrsatkichlarni belgilash
8	Xalqaro uglerod birliklari bozorida ishtirok etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida	2025 yil (PF-110)	ITMO turdagi uglerod birliklari savdosi tashkil etilishi belgilandi
9	Yangilangan NDC (3.0) hujjati	2025 yil	50% emissiya qisqartirish maqsadi

Manba: muallif tomonidan normativ-huquqiy hujjatlar tahlili asosida tuzilgan.

1 Oʻzbekiston Respublikasi Qonunchilik maʻlumotlari Milliy Bazasi – www.lex.uz

1-jadvaldan koʻrinib turibdiki, 2018–2025-yillar davomida uglerod bozori uchun zarur boʻlgan qator huquqiy va institutsional asoslar shakllantirilgan. Biroq ushbu hujjatlarning aksariyati uglerod bozorini toʻgʻridan-toʻgʻri tartibga soluvchi aniq mexanizmlarni belgilashdan koʻra, umumiy strategik yoʻnalishlarni belgilashga qaratilgan. Issiqxona gazlari chiqarilishini cheklash hamda xalqaro uglerod birliklari bozori bilan bogʻliq qonunchilik hujjatlari qabul qilingan boʻlsa-da, maxsus "Uglerod bozori toʻgʻrisida" yoki "Milliy emissiyalar savdosi tizimi toʻgʻrisida" alohida qonun yoki normativ-huquqiy hujjat hali qabul qilinmagan.

2025-yilda qabul qilingan OʻRQ–1073-sonli Qonun Oʻzbekistonda issiqxona gazlari chiqarilishini davlat tomonidan tartibga solishning muhim huquqiy asosini yaratdi. Mazkur qonunda emissiyalar hisobini yuritish, davlat reyestrini shakllantirish, maqsadli koʻrsatkichlarni belgilash hamda xalqaro uglerod birliklari bilan operatsiyalarni amalga oshirish mexanizmlari nazarda tutilgan. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–436-son qaroriga muvofiq, issiqxona gazlari chiqarilishini davlat tomonidan tartibga solish infratuzilmasi quyidagi asosiy elementlarni oʻz ichiga oladi: issiqxona gazlari emissiyalarining davlat kadastrini yuritish; uglerod birliklarining milliy reyestrini shakllantirish; iqtisodiyot tarmoqlari boʻyicha maqsadli koʻrsatkichlarni belgilash; hamda emissiyalarni qisqartirishga qaratilgan faoliyatni davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash [3].

2024-yil 1-yanvardan boshlab barcha asosiy issiqxona gazlarini qamrab oluvchi monitoring, hisobot berish va tekshirish (Monitoring, Reporting and Verification — MRV) tizimini joriy etish nazarda tutilgan edi. Biroq ushbu tizimni toʻliq shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich davom etmoqda.

Institutsional tuzilma nuqtai nazaridan qaraganda, uglerod bozorini tartibga solish vazifalari bir nechta davlat organlari oʻrtasida taqsimlangan. Ekologiya va iqlim oʻzgarishi milliy qoʻmitasi (2023-yilda tashkil etilgan) iqlim siyosatini umumiy muvofiqlashtirish uchun masʼul hisoblanadi. Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi "Yashil iqtisodiyot loyihalari markazi" uglerod savdosi mexanizmlarini rivojlantirish bilan bogʻliq tashkiliy va tahliliy funksiyalarni bajarishi koʻzda tutilgan [4]. Energetika vazirligi esa energetika sektori boʻyicha siyosatni shakllantirishda muhim rol oʻynaydi, chunki ushbu sektor mamlakatdagi umumiy emissiyalarning kamida 60 foizini tashkil etadi [15]. Gidrometeorologiya xizmati agentligi esa MRV tizimining texnik va metodologik bazasini taʼminlashda ishtirok etadi.

Shu bilan birga, koʻp agentli institutsional tuzilma ayrim hollarda muvofiqlashtirish jarayonlarini murakkablashtirishi mumkin. Xalqaro tajriba shuni koʻrsatadiki, uglerod bozorini samarali boshqarish uchun aniq belgilangan vakolatlarga ega boʻlgan yagona yoki markaziy regulyator organ muhim ahamiyatga ega. Masalan, Yevropa Ittifoqining emissiyalar savdosi tizimida (EU ETS) milliy darajada maxsus emissiya regulyatori yoki tegishli vakolatli organlar tizimni boshqaradi, Xitoyda esa Ekologiya va atrof-muhit vazirligi markaziy regulyator sifatida faoliyat yuritadi [9]. Oʻzbekistonda esa tegishli funksiyalar hozircha bir nechta tashkilotlar oʻrtasida taqsimlangan holda amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, 2023-yil 1-iyundan boshlab "yashil sertifikatlar" tizimini joriy etish nazarda tutilgan edi [3]. Ushbu tizim mahsulotlarni ishlab chiqarish jarayonida ekologik talablar va atrof-muhitga taʼsir koʻrsatkichlarini hisobga olishga qaratilgan boʻlib, uglerod bozori mexanizmlari bilan bevosita bogʻliq boʻlmasa-da, korxonalarda ekologik hisobot yuritish va barqaror ishlab chiqarish tamoyillarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uglerod bozorini muvaffaqiyatli joriy etgan mamlakatlar tajribasini tahlil qilish Oʻzbekiston uchun eng maqbul yondashuvni tanlashda muhim ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan, 2-jadvalda uchta yetakchi emissiyalar savdosi tizimining asosiy parametrlari keltirilgan.

2-jadval. Xalqaro emissiyalar savdosi tizimlarining qiyosiy tahlili

Koʻrsatkich	EU ETS	Xitoy ETS	K-ETS (Koreya)
Ishga tushirilgan yili	2005	2021	2015
Qamrov	Sanoat, energetika, aviatsiya, dengiz transporti	Elektr energiya ishlab chiqarish sektori	Sanoat, energetika, aviatsiya, binolar
Cheklash turi	Absolyut (cap-and-trade)	Intensivlikka asoslangan	Absolyut (cap-and-trade)
Qamrab olingan emissiya	~2 mlrd t CO_2, YI emissiyaning ~40%	~5 mlrd t CO_2	~0,6 mlrd t CO_2, ~74%
Uglerod narxi (2024)	~65 yevro/tCO_2	~10 dollar/tCO_2	~8-10 dollar/tCO_2
MRV tizimi	Toʻliq shakllangan, mustaqil tekshiruv	Rivojlanish bosqichida	Shakllangan

Manba: ICAP [9], Jahon banki [8] maʼlumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Qiyosiy tahlil natijalaridan koʻrinib turibdiki, emissiyalar savdosi tizimlari turli darajadagi institutsional tayyorgarlikka ega mamlakatlarda turli shakllarda joriy etilgan. Yevropa Ittifoqining emissiyalar savdosi tizimi (EU ETS) 2005-yilda ishga tushirilgan boʻlib, hozirda uning toʻrtinchi bosqichi (2021–2030) amalga

oshirilmoqda. Ushbu tizim o'zining dastlabki kamchiliklaridan saboq olgan holda takomillashib borgan eng yetuk mexanizmlardan biri hisoblanadi. Dastlabki bosqichda kvotalarning ortiqcha taqsimlanishi natijasida uglerod narxi deyarli nol darajaga tushgan bo'lsa-da, keyingi islohotlar — kvotalarni auksion orqali taqsimlash, chiziqli qisqartirish koeffitsientini joriy etish — bozor barqarorligini ta'minlashga xizmat qilgan [9].

Xitoy tajribasi O'zbekiston uchun alohida qiziqish uyg'otadi, chunki u rivojlanayotgan mamlakat sharoitida uglerod bozorini joriy etishning muqobil modelini namoyish etadi. Xitoy 2013–2017-yillar davomida yetti pilot ETS tizimini sinovdan o'tkazgan va 2021-yildan boshlab milliy miqyosda, dastlab elektr energetikasi sektorini qamrab olgan tizimni ishga tushirgan [9]. Xitoy modeli absolyut emissiya cheklovlari o'rniga intensivlikka asoslangan ko'rsatkichlardan foydalanadi. Bu yondashuv iqtisodiy o'sishni cheklamasdan emissiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu model tez rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, jumladan O'zbekiston uchun ham muhim tajriba bo'lishi mumkin.

Koreya Respublikasi tajribasi esa institutsional tayyorgarlikning muhimligini ko'rsatadi. K-ETS joriy etilishidan oldin mamlakatda besh yil davomida issiqxona gazlari kadastri tizimi, MRV infratuzilmasi hamda bozor regulyatori shakllantirilgan. K-ETS tizimi mamlakatdagi umumiy emissiyalarning taxminan 74 foizini qamrab oladi va sanoat, energetika, aviatsiya hamda bino-inshootlar sektorlarini o'z ichiga oladi [9].

EU ETS tajribasidan olinadigan muhim saboqlardan biri bozor barqarorligini ta'minlash zaruratidir. Yevropa tajribasining birinchi bosqichida kvotalarning ortiqcha taqsimlanishi natijasida 2007-yilga kelib uglerod narxi deyarli nol darajaga tushib ketgan. Bu holat emissiyalarni kamaytirish rag'batini pasaytirgan hamda tizimga bo'lgan ishonchni susaytirgan [17]. Keyingi islohotlar — auksion mexanizmini joriy etish, chiziqli kamayish koeffitsienti hamda Bozor barqarorligi zaxirasi (Market Stability Reserve — MSR) mexanizmini yaratish — tizimni barqarorlashtirishga xizmat qilgan. Natijada 2024-yilda EU ETS doirasida uglerod narxi o'rtacha 65 yevroga (taxminan 70 AQSh dollari) yetgan [9]. Shu yil davomida tizim orqali jami 38,8 milliard yevro daromad shakllangan bo'lib, uning asosiy qismi iqlim va energetika loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan. Bu tajriba uglerod bozori to'g'ri loyihalashtirilganda nafaqat emissiyalarni kamaytirish, balki "yashil o'tish" uchun muhim moliyaviy resurslarni shakllantirish imkonini berishini ko'rsatadi.

Xitoyning pilot ETS tizimlari (2013–2017) tahlili ham qimmatli saboqlarni beradi. Yetti pilot tizim Pekin, Shanxay, Guandun, Shenchjen, Xubey, Chunsin va Tyanszin hududlarida joriy etilgan hamda turli dizayn yondashuvlarini sinovdan o'tkazish imkonini bergan [18]. Ushbu tajriba milliy miqyosda ETS tizimini joriy etishdan avval mintaqaviy yoki sektoral pilot loyihalarni amalga oshirish muhim ekanini ko'rsatadi. Bu esa tizimning zaif tomonlarini aniqlash va ularni takomillashtirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston uchun ham bevosita milliy ETS tizimini joriy etishdan ko'ra, dastlab energetika sektorida pilot loyiha boshlash maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan tahlillarni umumlashtirish maqsadida O'zbekistonda uglerod bozorini shakllantirish imkoniyatlari SWOT-tahlil asosida baholandi.

Kuchli tomonlar (Strengths). O'zbekiston hukumati tomonidan iqlim siyosatiga qaratilgan strategik yondashuv va tegishli normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi muhim omil hisoblanadi. Parij bitimiga qo'shilish hamda aniq NDC maqsadlarining belgilanishi (YaIM birligiga emissiyalarni 50 foizga kamaytirish) mamlakatning xalqaro majburiyatlarini aks ettiradi. Jahon bankining iCRAFT loyihasi doirasida 1 million tonna CO_2 emissiyasini qisqartirish natijasida 15 million AQSh dollari miqdoridagi birinchi uglerod kreditlari to'lovining olinishi O'zbekiston uchun xalqaro uglerod bozorlariga kirish yo'lida muhim tajriba bo'ldi [11]. Shuningdek, "Yashil iqtisodiyot loyihalari markazi"ning tashkil etilishi institutsional bazani mustahkamlashga xizmat qildi.

Zaif tomonlar (Weaknesses). Asosiy cheklovlardan biri — maxsus uglerod bozori bo'yicha qonunchilik bazasining hali to'liq shakllanmaganligidir. Issiqxona gazlari kadastri tizimi to'liq joriy etilmagan, MRV tizimi esa rivojlanishning dastlabki bosqichida. Energetika sohasidagi subsidiyalar ayrim hollarda bozor mexanizmlarining samarali ishlashini murakkablashtirishi mumkin. Bundan tashqari, uglerod bozori, MRV tizimi hamda emissiyalar hisobini yuritish sohasida malakali mutaxassislar yetishmasligi ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sanoat korxonalarida emissiyalar bo'yicha hisob yuritish va hisobot berish amaliyoti ham bosqichma-bosqich rivojlanmoqda.

Imkoniyatlar (Opportunities). Parij bitimining 6-moddasi doirasidagi xalqaro uglerod savdosi mexanizmlari O'zbekiston uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Yevropa Ittifoqining uglerod chegaraviy moslashuv mexanizmi (Carbon Border Adjustment Mechanism — CBAM) 2026-yildan to'liq kuchga kirishi eksport qiluvchi korxonalarni uglerod hisobini yuritish tizimlarini joriy etishga undaydi. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki (ADB) hamda Yashil iqlim fondi (Green Climate Fund — GCF) kabi xalqaro moliya institutlari tomonidan texnik yordam va moliyaviy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari mavjud. Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya manbalari sektorining jadal rivojlanishi (2030-yilgacha 15 GVt quvvat) uglerod kreditlarini yaratish salohiyatini oshiradi.

Tahdidlar (Threats). Energiya subsidiyalarini bosqichma-bosqich isloh qilish jarayonida ijtimoiy ta'sirlarni hisobga olish muhimdir. Bundan tashqari, xalqaro uglerod bozorlaridagi narxlarning o'zgaruvchanligi investorlar qarorlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mintaqaviy energetika xavfsizligi masalalari ham e'tibordan chetda

qolmasligi zarur. Shu bilan birga, institutsional boshqaruv tizimida shaffoflik va samaradorlikni ta'minlash muhim vazifa bo'lib qoladi.

2024-yil iyun oyida O'zbekiston uglerod emissiyasini siyosiy kreditlash (policy crediting) mexanizmi orqali xalqaro uglerod kreditlari bo'yicha birinchi to'lovni olgan davlatlardan biri bo'ldi [11]. Jahon bankining Transformative Carbon Asset Facility (TCAF) jamg'armasi tomonidan moliyalashtirilgan iCRAFT (Innovative Carbon Resource Application for Energy Transition) loyihasi doirasida O'zbekiston 1 million tonna CO□ emissiyasini mustaqil tasdiqlangan tarzda qisqartirdi va buning evaziga 15 million AQSh dollari miqdorida mablag' oldi [11].

iCRAFT loyihasi bir necha jihatdan muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, u energetika siyosati islohotlarini — energiya subsidiyalarini optimallashtirish va energiya samaradorligini oshirish choralarini — uglerod kreditlariga aylantirish mexanizmini sinovdan o'tkazdi. Ikkinchidan, loyiha doirasida MRV tizimini shakllantirish hamda Parij bitimining 6-moddasiga mos keluvchi monitoring va verifikatsiya standartlarini joriy etish bo'yicha muhim tajriba to'plandi. Uchinchidan, ushbu loyiha orqali xalqaro uglerod bozorlariga integratsiya uchun zarur bo'lgan institutsional va texnik infratuzilmani shakllantirish jarayoni boshlandi.

Loyiha keng ko'lamli bo'lib, iCRAFT doirasida jami 60 million tonna CO_2 emissiyasini qisqartirish maqsad qilingan. Transformative Carbon Asset Facility (TCAF) tomonidan taxminan 2,5 million tonna CO_2 ekvivalenti miqdoridagi uglerod kreditlarini xarid qilish hamda taxminan 45 million AQSh dollari miqdorida moliyaviy mablag' jalb etish rejalashtirilgan. Qolgan uglerod kreditlarini esa O'zbekiston xalqaro bozorlarda mustaqil ravishda realizatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'lishi kutilmoqda [11].

Xalqaro tajriba hamda O'zbekistonning hozirgi institutsional tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda, tadqiqotda uglerod bozorini bosqichma-bosqich joriy etishning uch bosqichli modeli taklif etiladi (1-rasm).

1-rasm. O'zbekistonda uglerod bozorini bosqichma-bosqich joriy etish modeli

[Rasm tavsifi: Uch bosqichli diagramma ko'rinishidagi model. I bosqich (2025–2027): Tayyorgarlik – MRV tizimini to'liq ishga tushirish, issiqxona gazlari kadastrini yakunlash, huquqiy bazani mustahkamlash, pilotni rejalashtirish. II bosqich (2028–2030): Pilot ETS – energetika sektorida intensivlikka asoslangan pilot emissiyalar savdosi tizimini ishga tushirish, ixtiyoriy uglerod bozorini (VCM) rivojlantirish. III bosqich (2030 dan keyin): Kengaytirish – qamrovni sanoat, transport va binolar sektorlariga kengaytirish, absolyut cheklovlarga o'tishni boshlash, xalqaro bozorlar bilan integratsiya.]

I bosqich (2025–2027) – Tayyorgarlik. Bu bosqichda asosiy e'tibor institutsional bazani mustahkamlashga qaratiladi. Asosiy vazifalar quyidagilardan iborat: birinchidan, MRV tizimini to'liq joriy etish — barcha yirik sanoat va energetika korxonalarida emissiyalarni hisobga olish, hisobot berish va mustaqil tekshirish tizimini yo'lga qo'yish; ikkinchidan, issiqxona gazlari kadastrini yakunlash — tarmoqlar bo'yicha emissiyaning bazaviy ko'rsatkichlarini aniqlash; uchinchidan, uglerod bozori to'g'risidagi maxsus qonunchilik bazasini ishlab chiqish va qabul qilish; to'rtinchidan, kadrlar tayyorlash — xalqaro hamkorlik asosida kamida 200–300 nafar mutaxassisni emissiya hisobini yuritish va savdo mexanizmlari bo'yicha tayyorlash.

II bosqich (2028–2030) – Pilot ETS. Xitoy tajribasiga o'xshash tarzda dastlab energetika sektorida intensivlikka asoslangan pilot emissiyalar savdosi tizimini ishga tushirish taklif etiladi. Energetika sektorining tanlanish sababi shundaki, u mamlakat umumiy emissiyasining qariyb 64 foizini tashkil etadi hamda nisbatan kam sonli, lekin yirik korxonalarni o'z ichiga oladi, bu esa monitoring va nazoratni osonlashtiradi. Shu bilan birga, iCRAFT tajribasiga tayanib, ixtiyoriy uglerod bozori (Voluntary Carbon Market — VCM) segmentini rivojlantirish ham muhim hisoblanadi.

III bosqich (2030 yildan keyin) – Kengaytirish. Pilot bosqich natijalarini tahlil qilgan holda tizim qamrovini sanoat (sement, metallurgiya, kimyo sanoati), transport va binolar sektorlariga bosqichma-bosqich kengaytirish ko‘zda tutiladi. Shuningdek, intensivlikka asoslangan ko‘rsatkichlardan absolyut cheklovlarga (cap-and-trade) o‘tishni boshlash hamda Parij bitimining 6-moddasi doirasida xalqaro bozorlar bilan integratsiyani chuqurlashtirish rejalashtiriladi.

Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda uglerod bozorini shakllantirish uchun muhim institutsional shart-sharoitlar mavjudligini, biroq ularning ayrimlari hali yetarli darajada rivojlanmaganini ko‘rsatdi. Xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil bir nechta muhim xulosalarni beradi.

Birinchidan, O‘zbekistonning iCRAFT loyihasi doirasidagi tajribasi siyosiy kreditlash (policy crediting) modelining rivojlanayotgan mamlakatlar uchun samarali ekanligini ko‘rsatdi. Jahon banki ta’kidlashicha, bu loyiha uglerod moliyasini siyosiy islohotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qo‘llashning dunyodagi birinchi tajribalaridan biridir [11]. Bu model an’anaviy loyiha asosidagi kreditlash mexanizmlaridan (masalan, Toza rivojlanish mexanizmi — Clean Development Mechanism) farqli ravishda butun sektor miqyosidagi siyosiy o‘zgarishlarni rag‘batlantiradi.

Ikkinchidan, EU ETS tajribasining dastlabki bosqichlari ko‘rsatganidek, uglerod bozorini boshlang‘ich davrda juda qat’iy cheklovlar bilan joriy etish maqsadga muvofiq emas. 2005–2007-yillarda bepul kvotalarning ortiqcha taqsimlanishi uglerod narxining deyarli nolga tushishiga va tizim samaradorligining pasayishiga olib kelgan [9]. Shu sababli, O‘zbekiston uchun Xitoyning intensivlikka asoslangan modeli — ishlab chiqarish birligiga to‘g‘ri keladigan emissiyani kamaytirish — boshlang‘ich bosqich uchun maqbulroq hisoblanadi.

Uchinchidan, Koreya tajribasi MRV tizimini to‘liq shakllantirish muhimligini ko‘rsatadi. K-ETS joriy etilishidan oldin Koreya hukumati besh yil davomida issiqxona gazlari kadastr tizimini shakllantirib, korxonalarda emissiyalarni hisobga olish amaliyotini rivojlantirgan. O‘zbekistonda bu jarayon hali boshlang‘ich bosqichda bo‘lgani sababli, taklif etilayotgan modelning birinchi bosqichi aynan MRV infratuzilmasini yaratishga qaratilgan.

To‘rtinchidan, CBAM omili O‘zbekiston uchun muhim tashqi turtki hisoblanadi. Yevropa Ittifoqining uglerod chegaraviy moslashuv mexanizmi 2026-yildan to‘liq kuchga kiradi va temir, po‘lat, sement, alyuminiy, o‘g‘itlar hamda vodorod eksportiga uglerod to‘lovlarini qo‘llaydi [9]. Milliy uglerod narxlash mexanizmini joriy etish bu to‘lovlarning bir qismini kompensatsiya qilish imkonini beradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat: O‘zbekiston sharoitida uglerod bozorini shakllantirishning institutsional shart-sharoitlari tizimli tahlil qilindi; xalqaro tajriba (EU ETS, Xitoy ETS, K-ETS) milliy kontekstga moslashtirilgan holda qiyosiy o‘rganildi; hamda uglerod bozorini joriy etishning uch bosqichli modeli taklif etildi.

Tadqiqot natijalari Ekologiya va iqlim o‘zgarishi milliy qo‘mitasi, Energetika vazirligi hamda Iqtisodiyot va moliya vazirligi uchun uglerod bozorini joriy etish bo‘yicha siyosat tavsiyalari sifatida foydalanilishi mumkin. Taklif etilgan model xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, ADB, UNDP) bilan hamkorlik dasturlarini ishlab chiqishda ham amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, tadqiqotning ayrim cheklovlari mavjud. Korxonalar darajasidagi emissiya ma’lumotlarining to‘liq ochiq emasligi chuqur miqdoriy tahlil o‘tkazishni chekladi. Shuningdek, uglerod narxlashning makroiqtisodiy ta’siri CGE (Computable General Equilibrium) kabi modellar yordamida baholanmadi; bu kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalish hisoblanadi.

Energetika subsidiyalarini isloh qilish masalasi uglerod bozorining samaradorligi uchun muhim omildir. Hozirgi vaqtda elektr energiyasi va tabiiy gaz narxlari davlat tomonidan tartibga solinadi va bozor narxlaridan past darajada qolmoqda. 2026-yildan boshlab elektr energiyasi va tabiiy gazning ulgurji bozoriga o‘tish rejalashtirilgan [14], bu esa uglerod narxlash mexanizmining samarali ishlashi uchun muhim sharoit yaratadi.

Mintaqaviy integratsiya istiqbollari ham e’tiborga loyiq. O‘zbekiston 2030-yildan boshlab ortiqcha yashil elektr energiyasini Ozarbayjon orqali Yevropaga eksport qilishni — “Markaziy Osiyo – Ozarbayjon – Yevropa yashil energiya koridori” loyihasini amalga oshirishni rejalashtirmoqda [15]. Bu loyiha uglerod kreditlarini xalqaro bozorlarda sotish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Nihoyat, ijtimoiy adolat va “adolatli o‘tish” (just transition) masalasi ham muhimdir. EU ETS tajribasi uglerod narxlash ayrim ijtimoiy guruhlarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ko‘rsatdi. Shu sababli, O‘zbekistonda uglerod bozori daromadlarining bir qismini ijtimoiy himoya dasturlari, kadrlarni qayta tayyorlash va aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonda uglerod bozorini shakllantirishning institutsional shart-sharoitlari tizimli ravishda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mamlakat uglerod bozorini joriy etish uchun zarur bo‘lgan dastlabki institutsional asoslarni shakllantirgan, biroq to‘liq tayyorgarlik darajasiga hali yetmagan. Parij bitimiga qo‘shilish, NDC maqsadlarining belgilanishi hamda “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategik doirasining qabul qilinishi muhim ijobiy qadamlar sifatida baholanadi.

Shu bilan birga, bir qator institutsional bo'shliqlar aniqlangan: xalqaro uglerod birliklari bozorida ishtirok etish tartibini to'liq tartibga soluvchi maxsus me'yoriy hujjatning mavjud emasligi, MRV tizimining to'liq ishga tushirilmaganligi, issiqxona gazlari kadastri bazasining yakunlanmaganligi, energetika sektori subsidiyalarining bozor mexanizmlariga to'sqinlik qilishi hamda malakali kadrlar yetishmasligi.

Jahon banki ishtirokidagi iCRAFT loyihasining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi va siyosiy kreditlash modeli orqali birinchi uglerod kreditlari to'lovining olinishi O'zbekistonning xalqaro uglerod bozorlariga kirish salohiyatini ko'rsatdi. Bu tajriba kelajakda milliy uglerod bozorini rivojlantirish uchun muhim asos yaratadi.

Xalqaro tajribaning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston uchun eng maqbul yondashuv — Xitoyning intensivlikka asoslangan modeli asosida dastlab energetika sektorida pilot ETS tizimini ishga tushirish va uni bosqichma-bosqich kengaytirishdir. Bu yondashuv mamlakat iqtisodiyotining o'sish bosqichida ekanligi va sanoat bazasini modernizatsiya qilish zaruratini hisobga oladi.

2025-yil iyul oyida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Issiqxona gazlari chiqarilishini cheklash to'g'risida"gi Qonuni hamda Prezidentning PF-110-son Farmoni xalqaro uglerod birliklari bozorida ishtirok etishning huquqiy asosini yaratdi. Mazkur hujjatlarga muvofiq, Iqtisodiyot va moliya vazirligiga Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan maxsus Nizomni ishlab chiqish vazifasi yuklatilgan. Tadqiqot natijalari va xalqaro tajribadan kelib chiqib, ushbu Nizomga kiritilishi maqsadga muvofiq bo'lgan quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi.

1. Davlat boshqaruvi organlari uchun

Ishlab chiqilayotgan Nizomda quyidagi mexanizmlarni mustahkamlash tavsiya etiladi:

- faoliyatni bosqichma-bosqich tasdiqlash tizimi: dastlabki rozilik xati (Letter of No Objection), faoliyatni rasmiy tasdiqlash xati (Letter of Approval) hamda kooperativ yondashuvni alohida avtorizatsiya qilish tartibini o'z ichiga olgan uch bosqichli ruxsat berish mexanizmini joriy etish;
- verifikatsiyalangan uglerod birliklarining kamida 20 foizini NDC majburiyatlarini bajarish hamda "overselling" xavfini kamaytirish maqsadida savdoga chiqarmaslik normasini belgilash;
- xalqaro bozorda tan olingan standartlar — Gold Standard, Verified Carbon Standard, REDD+ hamda Parij bitimining 6.4-moddasi mexanizmlarini ruxsat etilgan kreditlash tizimlari sifatida tan olish;
- barcha uglerod birliklarini qamrab oluvchi yagona Milliy uglerod birliklari reyestrini joriy etish;
- davlat ishtirokidagi loyihalar uchun xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarni raqobatli tanlov asosida saralash hamda xizmat haqi uglerod birliklari sotilgandan keyin to'lanishini nazarda tutish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalari va DXSh asosida amalga oshiriladigan loyihalarda ITMO turidagi uglerod birliklarini yaratish bo'yicha investitsiya loyihalarini tanlov (tender) mexanizmlari orqali saralash;
- VER turidagi loyihalarni soddalashtirilgan tartibda amalga oshirish;
- Parij bitimining 13-moddasi talablariga muvofiq MRV tizimini barcha yirik korxonalarda to'liq joriy etish;
- energetika sektori subsidiyalarini bosqichma-bosqich isloh qilish.

2. Moliyaviy mexanizmlar uchun

Nizomda xalqaro bozorda sotilgan har bir uglerod birligi uchun davlat byudjetiga yig'im undirish mexanizmini belgilash maqsadga muvofiq. Xalqaro tajriba asosida ushbu yig'im miqdori loyihalar rentabelligini saqlagan holda belgilanishi lozim. Yig'imdan tushgan mablag'larning bir qismini iqlimga moslashuv dasturlari va ekologiya jamg'armasiga yo'naltirish tavsiya etiladi. Shuningdek, verifikatsiyalangan birliklarning kichik qismini global emissiyalarni kamaytirish maqsadida bekor qilish (cancellation) mexanizmini joriy etish Parij bitimining 6-moddasi talablariga muvofiqlikni ta'minlaydi.

3. Sanoat korxonalari uchun

- emissiyalarni ixtiyoriy hisobga olish va hisobot berish amaliyotini joriy etish;
- xalqaro standartlar asosida uglerod kreditlash loyihalarini ishlab chiqish;
- energiya samaradorligi va toza texnologiyalarni joriy etish;
- kelajakdagi majburiy ETS talablariga tayyorgarlik sifatida ichki uglerod narxlash (internal carbon pricing) mexanizmini joriy etish.

4. Investorlar uchun

- O'zbekistonda ixtiyoriy uglerod bozori (VCM) segmentida loyihalar ishlab chiqish imkoniyatlarini o'rganish;
- Nizomda belgilangan ruxsat berish tartibi va moliyaviy parametrlarni hisobga olgan holda loyiha iqtisodiyotini oldindan baholash;
- Parij bitimining 6-moddasi doirasidagi xalqaro uglerod savdosi mexanizmlaridan foydalanish.

5. Xalqaro tashkilotlar uchun

- MRV tizimini joriy etish va kadrlar tayyorlash bo'yicha texnik yordam dasturlarini davom ettirish;
- milliy uglerod reyestri infratuzilmasini yaratishda texnik va moliyaviy ko'mak berish;
- pilot ETS tizimini joriy etish jarayonida metodologik yordam ko'rsatish;
- Markaziy Osiyo miqyosida integratsiyalashgan uglerod bozorini yaratish istiqbollarini o'rganish.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun quyidagi yo'nalishlar tavsiya etiladi: uglerod narxlashning O'zbekiston iqtisodiyotiga makroiqtisodiy ta'sirini CGE modellar yordamida baholash; NDC uchun saqlash normasi va davlat yig'imining loyihalar rentabelligiga ta'sirini miqdoriy tahlil qilish; uglerod bozorining sektorlar bo'yicha (energetika, sanoat, transport) differensial ta'sirini o'rganish; hamda Markaziy Osiyo mintaqasida integratsiyalashgan uglerod bozorini shakllantirish imkoniyatlarini tadqiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Milliy miqyosda belgilangan hissasi (NDC). – Toshkent, 2021. – 45 b.
2. Ward, J. et al. Climate Public Expenditure and Institutional Review: Uzbekistan / UNDP, AFD, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. – Toshkent, 2023. – 120 p.
3. Coase, R. The Problem of Social Cost // The Journal of Law and Economics. – 1960. – Vol. 3. – P. 1–44.
4. Nordhaus, W. Climate Change: The Ultimate Challenge for Economics // American Economic Review. – 2019. – Vol. 109, №6. – P. 1991–2014.
5. Stiglitz, J. Addressing Climate Change through Price and Non-Price Interventions // European Economic Review. – 2019. – Vol. 119. – P. 594–612.
6. World Bank. State and Trends of Carbon Pricing 2024. – Washington, D.C.: World Bank Group, 2024. – 112 p.
7. International Carbon Action Partnership (ICAP). Emissions Trading Worldwide: Status Report 2024. – Berlin: ICAP, 2024. – 98 p.
8. Norqulov, I., Xolbadalov, U. va boshq. O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish: institutsional asoslar va moliyaviy mexanizmlar // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2022. – №5. – B. 15–28.
9. World Bank. Uzbekistan Receives $7.5 Million in Carbon Credits for Enabling Half a Million Tons of Emissions Reduction [Elektron resurs]. – 2024. – URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/06/21/uzbekistan-receives-7-5-million-in-carbon-credits
10. Asian Development Bank. Country Partnership Strategy: Uzbekistan, 2024–2028. – Manila: ADB, 2024. – 68 p.
11. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Issiqxona gazlari inventarizatsiyasi hisoboti. – Toshkent, 2023.
12. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Barqaror rivojlanish maqsadlari ko'rsatkichlari [Elektron resurs]. – URL: https://nsdg.stat.uz
13. Mamadaminov, U. O'zbekistonda uglerod bozorini shakllantirish istiqbollari: Yevropa iqtisodiyot kunlari dokladida ma'ruza // Gazeta.uz. – 2024. – 11 noyabr.
14. Corporate Solutions Limited, Guidehouse, Tractebel. A Carbon-Neutral Electricity Sector in Uzbekistan: Summary for Policymakers. – 2021. – 35 p.
15. Doda, B. Emissions Trading: Lessons Learnt from the EU Emissions Trading Scheme // Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change. – 2016. – Vol. 7, №4. – P. 583–595.
16. Zhang, D. et al. Emissions trading in China: Progress and prospects // Energy Policy. – 2014. – Vol. 75. – P. 9–16.
17. "Issiqxona gazlarining chiqarilishini cheklash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – O'RQ-1073. – 2025.
18. Expertise France / GETAP. Terms of Reference: Uzbek Expert on Carbon Market and CBAM. – Paris, 2024.

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o‘g‘li

2025. № 2

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz